

”מִדִּיּוּם לְבִיטוּי וּמִדִּיּוּם לְרִיפּוּי” – עַל הַמִּדִּיּוּם בְּטִיפּוּל

רפי ישי מ.א.¹, ד”ר דרור אורן², ג’ו ישי מ.א.³

החוויה הטיפולית נוצרת משלושה מחוללים שונים: תיאוריה, טכניקה והמדיום, הנוכח כמחולל שווה ערך של החוויה הטיפולית. המונח מדיום מופיע במשמעויות מגוונות: כחומר, כמצע, כאמצעי תקשורת, בהקשרים ובשימושים שונים בתחומי הפילוסופיה, האמנות, הפסיכואנליזה והתקשורת. מעבר לסקירת הספרות נבנית במאמר משמעותו המיוחדת של המושג בהקשר הספציפי של טיפול פסיכולוגי. מוצעת המשגה למדיום הטיפולי המתבוננת בתהליך מזווית המדיום. תוצג התפתחות המושג מהקביעה שהמדיום הוא המסר (מקלוהן), ועד למדיום כמחולל שינוי. המאמר בא להרחיב את תרומתם של מריון מילנר ואחרים, שהכירו בחשיבותו לטיפול. נבחין בין המדיום של המטפל/ת לבין מדיומים שהמטפל מעדיף ונתייחס למפגש ביניהם. כאשר נגביר את המודעות למדיום, למסריו ולערכים שהוא מנחיל, נוכל להבין ולהוות מחסומי תקשורת המבוטאים במדיום ואת התפתחות השינוי הפנימי דרך יצירת מדיום נוסף, משותף, במרחב הטיפולי. אנחנו מציעים, שרגישות למדיום, בטיפול המתמקד באופנות התקשורת הטיפולית וביישומיה, תאפשר להפוך את ‘המדיום לביטוי’ ל‘מדיום לריפוי’.

מערכת: הבעה, מסירה, קליטה/הקשבה, פיענוח, שהייה (חוויה), הענקת משמעות, הגבה/הבעה. פעולות אלו מתרחשות לרוב בסדר זה, ובה בעת הן מתקיימות במקביל כסוג של דהוד המעשיר את מהלך התקשורת. מדיומים שונים מתמחים באחת או יותר מהפעולות הנ”ל, אך המדיום היעיל ביותר מבצע את כולן. לרוב מקובל להתייחס לשפה, הכוללת דיבור, כתיבה וקריאה, כאל המדיה היעילה ביותר, אולם, גישות שונות, או מטרות טיפוליות שונות, עשויות לעודד שימוש במדיה אחרת (2).

תקשורת – הגדרות משנה*:

הבעה – מתן צורה לרעיון, רגש, רצון או יחס באופן הפועל על החושים ומתורגם על-ידי המערכת התפיסתית למערכת איתותים המבטאת מסר.

ייצוג – לצורך יצירת המסר, פועלים תהליכים המשתמשים באיתותים שנוצרו בתהליך ההבעה, איתותים מתגבשים לכלל סמלים אישיים באמצעות קידוד למבעים שעשויים להתפענח לפחות בחלקם, על-ידי האחר לרוב באמצעות השתלבותם במערכת הסמלים המקובלת. מבין כל פעולות התקשורת המתקיימות בשעה הטיפולית, המחקר הפסיכואנליטי מתמקד במיוחד בתהליכי הייצוג וההסמלה, בין השאר משום שתמיד עולה שאלת היחסים בין המייצג

”יְהִי כֹל-הָאָרֶץ, שְׁפָה אֶת, וְדָבְרִים, אֲחֵדִים...”
(בראשית, י”א, 1)

מילון אוקספורד מגדיר מדיום: 1. זה אשר באמצעותו משהו מבוטא; 2. מידה או רמה אמצעית; 3. חומר, סביבה, שבה משהו קיים או שדרכה הוא נע; 4. אדם הפועל כמגשר, במיוחד בספיריטואליזם; אדם הטוען שהוא מסוגל לקבל מסרים מרוחות המתים.

בספרות הפסיכואנליטית לא הוקדשה תשומת הלב מיוחדת להגדרתו של המדיום, במיוחד במה שנוגע למשמעויות הקליניות והטיפוליות שלו, למרות שהבנה טובה יותר של מושגי תקשורת כלליים ושל אופן השימוש במדיה* בחדר הטיפול מרחיבה את היכולת לחשוב על ההתרחשויות בחוויה הטיפולית ומביאה להבנה מעמיקה יותר של המהלך הקליני במפגש מטפל/ת-מטופל/ת. לכן נציע את ההגדרה הבאה: **המדיום הוא זה אשר באמצעותו מסרים מועברים מהמטפל/ת למטופל/ת ומהמטופל/ת למטופל/ת, כמו גם מהמטפל/ת ומהמטופל/ת לעצמם.**

למדיום מופעים שונים: הוא יכול להיות כללי או ייחודי, עקבי או משתנה, יעיל או מגביל, יחיד או מרובה, וכד’. תקשורת

¹ נהריה/יובלים.

² לוטם/כרמיאל.

³ בריאות הנפש כרמיאל/נהריה.

מילות מפתח: טיפול רגשי, מדיום, מריון מילנר, ויניקוט, ביון, מחוללי חוויה טיפולית, תקשורת, מרשל מקלוהן.

ishairafi@gmail.com

* מדיה = רבים של מדיום, גם צורת הריבוי מדיומים מקובלת.

* מדובר בהגדרות הנשענות על מונחים מקובלים בחקר התקשורת (26, עמ’ 83-59), יחד עם זאת בחרנו לעסוק במונחי התקשורת הרווחים ביותר בשיח אודות הטיפול הפסיכודינמי-פסיכואנליטי.

א. התיאוריה – מבטאת את תפיסתם המקצועית העקרונית של המטפל או המטפלת ביחס להגדרת הבעיה ואמצעי הטיפול. התיאוריה היא ההסבר, נקודת ההתייחסות דרכה הם מבינים, מפרשים, ומעגנים את סך הנתונים שלפניהם ברגע נתון (11, 12). לתיאוריה יש מה להגיד על טבע האדם בכללותו והיא עושה זאת באמצעות תיאור נראטיביים התפתחותיים, מבנים נפשיים, מיון והגדרות של פתולוגיה ותקינות. למרבית התיאוריות יש העדפה של טכניקות התערבות ייחודיות – וכן מדיה מועדפת לתקשורת*.

מן הצד של המטופל/ת, לתיאוריות הקיומיות שלו נוכחות מודעת פחות, ואף יהיו מי שיגרסו שמטרת הטיפול היא לחשוף את התיאוריות הסמויות הללו, כדי להביא לשינוי מהותי (12, 13, 14). ניתן להניח כי התיאוריות של המטופל משמשות כמחוללות של החוויה הטיפולית, גם אם המטפל אינו מתייחס לקיומן.

ב. הטכניקה – כוללת את סך האמצעים שנוקט/ת בהם המטפל/ת, במהלך ההתערבות הטיפולית. האמצעי המקובל והנחקר ביותר הוא הפירוש. אך בפועל מתקיימים ונפוצים בתוך השעה טכניקות מגוונות של התעלמות, הבהרה, שאלה, שיקוף, הדחף, הבניה מחדש, עימות ואף תסכול. דרכן אנו מנסים להביא לשינוי במצבו של המטופל, כדי להשיג הצלחה בטיפול. טכניקות מסוימות ייחודיות לגישה תיאורטית ספציפית ונובעות ממנה, וטכניקות אחרות משותפות לכולם, ונובעות דווקא מתכתיבי התקשורת (דיבור, הקשבה, הסכמה וכד'). במקביל, גם המטופל מביא עמו 'טכניקות' משלו, כדי להשפיע על עצמו ועל המטפל. בכלל זה יהוו תגובותיו המעצבות את אופן ההתערבות של המטפל.

ג. המדיום – כלומר האמצעי לתקשורת הייחודית בתוך הטיפול ולאמצעים השונים המאפשרים לתקשורת בין המטופל למטפל. לסוגי מדיה שונים יש השפעה שונה על החוויה הטיפולית. לעתים המדיום עצמו יכול להפוך לתוכן המפגש (מדברים על איך שמדברים...) ובה בעת תמיד יישאר במימד הרקע, התמקדות בו היא התמקדות במימד התקשורת הממומשת, במפגש בין המטופל למטפל. גם למטופל התחושה של זכות לבחור את המדיום דרכו הוא מבקש למסור את הבעותיו, ובתוכו הוא מעוניין לפגוש את המטפל שלו. זכות המעוררת דילמות טיפוליות שונות.

כאשר פונים לספרות המקצועית, לא תמיד קל להבחין בין ניסוחים תיאורטיים לבין תיאור הטכניקה שבאמצעותה הושגו התוצאות המודגמות, וכמעט שאין התייחסות נבדלת למדיום כמחולל שווה ערך לתיאוריה ולטכניקה. יחד עם זאת, עבודתנו מושפעת מאותם אלה שאכן התייחסו למדיום,

* לכאורה, מרבית התיאורטיקנים הפסיכואנליטיקאים מתייחסים לדיבור כאל המדיום המועדף. בפועל, זוהי העדפה של אפנות מסוימת של דיבור – כדוגמת חוק האסוציאציה החופשית, או לחילופין ניתן לקרוא בתיאור המקרה דגש המושם דווקא על הקשבה, שתיקה, שפת הגוף והמוזיקאליות של המטופל/ת והמטפל/ת (10).

למיוצג, יחסים שהם הכרחיים לזיהוי הקשר בין המודע ללא-מודע*.

יחסים עם המדיום – כל מדיום מעורר בנו תגובה רגשית ייחודית ולאורך זמן נוצרת התקשורת למדיה השונים המופעלים בתוך הקשר עם האחר המשמעותי. מדובר במרחב הביניים שבין תקשורת ליחסים. לעתים קרובות היחס אל המדיום, מעסיק את המטופל/ת והמטפל כתוכן השייך לברית הטיפולית: איך תתנהל התקשורת? מה, מתוך המובע, משמעותי? מהו המדיום המועדף לצורך ההתקשורת? איזה מדיום יעיל להסרת מחסומי הבעה? וכד'.

שדה תקשורת – במהלך קיום תקשורת פועלות איכויות מרחביות של המדיום. נוצרים סביבה או שדה העוטפים או מכילים את השותפים לקשר, הן במובן פיסיקלי והן במובן המנטלי.

פיענוח והענקת משמעות – לאיתותים, למבעים לייצוגים יש מובן ההופך למסר בהתאם לפיענוח, ובהתאם לאסטרטגיית פיענוח, תרגום ופירוש הננקטות על-ידי המוסר ועל-ידי המקבל. היכולת להבין את המסר מהלא-מודע למודע ומהעצמי לאחר, יכולה להוות יעד טיפולי. הבנה טובה יותר של חווית העצמי בתוך קשר ובנפרד היא קודם כול הישג תקשורתי.

שלושת מחוללי החוויה הטיפולית

בשדה הפסיכותרפיה הדינמית קיים שפע מציף של תיאוריות וטכניקות, דרכי הטיפול אינן ברורות ומוחלטות כבעבר (3, 4) ויחד עם זאת באופן עקבי, לצד תיאוריה וטכניקה המדיום תמיד נוכח. מדובר בגורם המשתתף בעיצוב מהלכו של הטיפול ותוצאותיו, אך אינו מקבל את מקומו החשוב, אולי מפני שאין לו בספרות הפסיכואנליטית הגדרה ישירה (ולא רק מטאפורית). לשם הגדרתו, אנו מציעים להתמקד בשהייה בשדה התקשורת של הטיפול. כמטפלים חשנו שללא התייחסות לתפקידי המדיום, תכונותיו וההשפעה שלו עלינו, אנו נדונים לערפול. חיפשנו את המשותף לשתיקות של מטופלים, לאסוציאציות שלהם, לחלומות שלהם ושלנו או לתיאורי התרחשות יום-יומיים. מה לכל אלה המבוטאים באמצעות הדיבור, שפת הגוף ולגוף העולה כתוכן (5)? ואיך נקשר לכל זה טיפול במשחק (ובכלל זה משחק בבובות, באש, בקלפים, כיו"ב), וכן טיפול שעושה שימוש באמנות, במוסיקה ובתנועה למשל? מצאנו שהמדיום יכול לשמש גורם מכנס לכל אלה. אנו סבורים כי הבנת המדיום, כלומר זיהוי איכויותיו, אופנות פעולתו, הפלסטיות שלו (2, 6, 7), ההינתנות והנוכחות שלו (8, 9), יכולת הספיגה שלו והעברת המסרים באמצעותו, הכרחיים להבנה של כל מהלך טיפולי (10) מוצע שהמדיום הוא אחד משלושת מחוללי החוויה הטיפולית:

* מדובר בחקירה יסודית ולמדנית של דרכי ייצוג, הבנת מקומם של הסמלים האוניברסליים ביחס לסמלים אישיים והבהרת נוכחותם של תהליכים לא-מודעים בעיצוב תהליכי הזיכרון, הבעה ופיענוח.

סקירת ספרות:

המדיום בפילוסופיה באמנות ובתקשורת – מקורות השימוש במונח מדיום קשורים קשר הדוק בתולדות האמנות ובפילוסופיה שלה. אפלטון (17) הכיר בכוחה של האמנות להעביר מסרים סמויים לא בדרך השינוע ההגיוני, כי אם באיזה אופן מסתורי שבו פועלת האמנות על הנפש, מעבדת אותה ומניעה אותה לקבל תכנים מסוימים (17, עמ' 258). בעיני אפלטון כוחם של מסרים סמויים גדול יותר מכוחם של מסרים ישירים, כאשר מדובר במאבק על כיבוש הנפש. המסר העקיף אינו נתקל בהתנגדות, כיוון שאין מזהים אותו ולא-מודעים לקיומו ולכוח השפעתו. אריסטו טען שהעולם האמיתי מורכב מחומר וצורה ושתהליך היצירה מאפשר להפריד ולו להרף עין בין החומר לצורה המבנה אותו (18). כפי שניזכר בהמשך, המדיום נשען על איכויות חומריות וטכנולוגיות ולהיבט היצירתי של תהליך הטיפול יכול להיות תפקיד מסייע בזיהוי המדיום והשפעתו על החוויה הטיפולית. באומגרטן, העדיף את המונח מדיום חומרי, והדגיש את ערכה של החוויה הפיסית והחושית המופעלת באמצעות מסרים אמנותיים (19, 20, 21). אמנות המאה ה-20, הפכה את המדיום לאחד הנושאים המרכזיים שלה. בתחילת שנות השישים, כבש מרשל מקלוהן את התודעה האינטלקטואלית המערבית באמירה: "המדיום הוא המסר". מקלוהן עורר את ההכרה, שרווחה עד אז רק באופן חלקי, בשלטונו חסר המעצורים של המדיום בחיים הנפשיים והחברתיים (22). מחקריו של מקלוהן ייסדו ענף חדש – מחקר המדיה (5). האמירה "המדיום הוא המסר" משמעה שעצם מהותו של המדיום אומרת מסר, שהשפעתו עולה על כל הנמסר בתוכנו הספציפי "המדיום הוא המעצב והמפקח על ההיקף והצורה של ההתקשרות האנושית ופעולתה" (22, ע' 9).

מדיומים חדשים נוצרים הודות לטכניקות וטכנולוגיות חדשות. כל מדיום הוא מעין פיתוח טכנולוגי המיועד להרחיב אחד מאברי הגוף: עין (מצלמה), יד (כתב), פה (טלפון), עור (אופנה) וכד'. ויחד עם ההרחבה מגיע מעין שיתוק של התפקוד המנטלי שהורחב, מעין התאהבות נרקסיסטית במכשיר הטכנולוגי. כלומר, לאמצעי התקשורת יש השפעה שעלולה לחבל בהתפתחות בכלל ובטיפול נפשי בפרט ולא רק לקדמם. מקלוהן מוביל בספרו תפיסה מגובשת והחלטית באשר לעוצמתו של המדיום ולעליונותו על התוכן הגלוי. זוהי כמובן גישה קיצונית מדי המתארת את המדיום כמחולל מסוכן, כדי להזהיר אותנו, ממש כמו אפלטון (17), מכוחו המשתק של המדיום. מקלוהן מציע לנו להפעיל מודעות למדיום כדי לדעת איך להתנהל איתו ולנצל באופן המקדם ערכים ואנושיות. תולדות האמנות מעידן זה ואילך רצופים בהישאבות קיצונית לעיסוק בטכנולוגיה ובחומר על חשבון תכנים (23). בהמשך הדברים, בתנועת מטוטלת מאזנת מול גישה קיצונית זו התפתחה תפיסה פרגמטית יותר, המגבילה את הפנייה אל המדיום כאל אחד מתוך כמה מחוללי חוויה: "אדם פונה אל המדיום

והבולטים שבהם סגל, ביון, מילנר, ויניקוט, בולאס וכמובן לאקאן. לעתים קרובות קיים בלבול בהגדרות, מפני שבאותה תופעה מיוצגים שלושת המחוללים. הדוגמה הבולטת והמרכזית ביותר היא הדרישה מהמטופל להביא אסוציאציות חופשיות ללא סינון ובקרה. אסוציאציות חופשיות הן מרכיב מרכזי בתיאוריה של פרויד אודות הלא-מודע, זוהי ההוראה הטכנית החשובה והמפורשת ביותר שהומלצה על-ידי פרויד (15). זרם האסוציאציות חסר הבקרה והסינון משמש לתקשורת בין המטפל/ת למטופל/ת (16). לכן, זהו גם מדיום – זה אשר באמצעותו אנו נמצאים ב'דרך המלך' אל הלא-מודע. מריון מילנר כותבת:

"מה שפרויד המציא היה למעשה מכשיר ללימוד הנפש, שהוא ברו-זמנית גם מכשיר לריפוי. הצליל הקולי היה המדיום שבו השתמשו מטופליו, והפעולה שנדרשה מהם היתה פשוט לדבר... ולקשר את עצמם לשורש היצירתי החבו של קיומם" (1, עמ' 187).

מילנר מחלקת את המדיום – לגל נושא – צליל הקול ולתוכן – אסוציאציות חופשיות. באופן טבעי מסובך לנו לייצר הפרדות תוכן וצורה, או הפרדות בין תיאוריה, טכניקה ומדיום משום שהחוויה הטיפולית נתפסת כישות בעלת אחדות. כדי לפשט את ההבחנות במיוחד בין טכניקה למדיום, נדגיש שכתובה אודות טכניקה מאופיינת בהוראות עשה ואל תעשה, בכירור חשוב ומהותי של תוצאות ההתערבות הטיפולית, וברצינול התיאורטי של נקיטת ההתערבות. בחלק האחרון מתחילה החפיפה בין התיאוריה לטכניקה. החפיפה בין הטכניקה למדיום רבה יותר, כך שניתן לטעון שהמדיום הוא בסך הכול עוד אמצעי טכני שמפעילים המטפלים. זאת הגישה הרווחת שאותה אנו מציעים לשנות. אם נתייחס לטכניקה כאל תוכנית פעולה, נכיר בכך שהמדיום הוא המוציא לפועל שלה ושל התיאוריה שעליה נשענת התוכנית. כדי להדגים זאת בפשטות ניתן להציג את הדוגמאות הבאות: למשל, בגישה היוגיאנית (תיאוריה), פירושי סמלים (טכניקה), לחלומות של המטופל/ת (המדיום). כלומר תיאוריה המובילה למהלכים טכניים ספציפיים המחייבים הפעלת מדיום מתאים: תיאוריה-טכניקה-מדיום.

לעתים תיאוריה יכולה להתמקד במדיום מסוים, למשל, השפה בתפיסה של לאקאן וצורת הטיפול הייחודית לזרם הלאקאניני ואז נקבל: תיאוריה-מדיום-טכניקה. לאורך המאמר נדגיש במיוחד את השפעות המדיום על הטכניקה והתיאוריה, כדי להציג את נוכחותו כמחולל שווה ערך, ולמעשה נטען כי מדובר במערכת של מחוללים שווי ערך:

להיוועץ בו, אדם פונה אל המדיום כשהוא לא יודע מה לעשות הלאה. כל פנייה אל המדיום היא מעין תנועה קשתית, השתבללותית, עוברית, תנועה של עצירה” (24 עמ’ 63).

המודעות העמוקה למדיה, לכוחה, ולאפשרות לברוח מפרשנות ברורה ומגמתית של המבע, באה לידי ביטוי בפוסט-מודרניזם שניצל את הידע הרב שנצבר אודות המדיה כדי לגוון את המסרים ולהבטיח פלורליזם. המדיום האחד המוגדר, כזה שהמסר שלו אחיד וברור נעלם (25). רוג’ר סילברסטון (26), עמ’ 59-83, למשל, מזהה את חוסר הקביעות שמאפיינת את התקשורת האנושית. לטענתו, התקשורת מושפעת לא פחות ממשפיעה, והיא מעוצבת מהתיאוריות החברתיות ומהטכנולוגיה, ובו בזמן מעצבת אותן. לכן, הבנת המדיה שאנו מפעילים במפגשים בין-אישיים במרחבי האמנות, המסחר, ובטיפול, נעשית חשובה יותר ויותר. מטופלים מפעילים מולנו מדיה שהם נתונים להשפעתה (במודע ושלא-במודע), מחוץ לחדר הטיפול ובתוכו. בעידן בו המדיה כה נוכחת ומעצבת, נדרשות חזרה אל המצע התקשורתי שמאפשר ליחסים התהוות ומימוש ובדיקה מחודשת של מושגי היסוד של הפסיכואנליזה. נזכור שמצויות לנו תיאוריות רבות אודות יחסים, אלא שתיאוריה אודות קשרים ויחסים אינה יכולה להחליף תיאוריה אודות אמצעי התקשורת המאפשרים את קיומם. בספרות המקצועית שלנו קיימת נטייה לטשטש הבדל זה, למרות שאמצעי תקשורת עשויים לשמש דווקא לצורך הרס יחסים, קשרים ותרבויות (27), ולמרות שחלקים משמעותיים של ההווה האנושית תמיד נותרים מחוץ לתקשורת.

פסיכואנליזה והמדיום – מדיאלקטיקה תוכן/צורה לדיאלקטיקה סמלים

בכתבים הפסיכואנליטיים מושג המדיום הוא מושג שאול, הנלקח מהקשריו בשפת ביקורת האמנות או מעולם התקשורת. נראה שהדבר קסם למרשל מקלוהן וחוקרי תקשורת שבאו אחריו, שמצאו בכך פתח להרחבת ההמשגות שלהם אודות המדיה וזיהו את פרויד כגאון תקשורת, המסוגל לשמור על החברה מפני שתלטנות שרירותית של מדיומים, ובפסיכואנליזה שיצר – מכשיר המאפשר אנליזה של המדיה (22). בהנחות הקליניות שלו פרויד מזהה את המשקל הרב שיש לתקשורת עם המטופל/ת ומדבר על כך שעל המטופל/ת: ”לכוון עצמו אל המטופל כמו שמקלט הטלפון מכוון לאפרכסת. כשם שהמקלט שב והופך לגלי קול את התנודות החשמליות שבקו, שמקורן בגלי קול כך יכול הלא-מודע של הרופא לשחזר מתוך נגזרות הלא-מודע שהוא שומע, את אותו לא-מודע הקובע את הבזקי המחשבה של החולה” (29, עמ’ 95). פרויד משעין את התקשורת הפסיכואנליטית על הלא-מודע של הזוג הטיפולי כמקור השידור והקליטה. הוא שוקד על פיענוח הלא-מודע המייצר שפות נזירות שונות: ”האמצעים שהנזירות הכפייתית נוקטת בהם כדי לבטא את מחשבותיה הסודיות והשפה שלה, אינם אלא אחד הדיאלקטים של שפת ההיסטריה” (30, עמ’ 32). הוא פונה ליצירות אמנות כאל מדיה משדרת, כדי לקלוט

מהן מסרים, ומפענח אותן. הוא מפעיל קשב לדיאלקטיקה הצורה-תוכן שלהן: ”הולך ליבי יותר אחרי התוכן של יצירה אמנותית מאשר אחרי תכונות שבה מצד הצורה והטכניקה – אותן תכונות שבעיני האמן חשובות הן יותר מכול בעצם חסר אני את החוש הנכון להבנתם של הרבה מן האמצעים שהאמנות משתמשת בהם ושל אי אלה מדרכי השפעתה” (31, עמ’ 9, הדגשה שלנו).

למרות הווידי בדבר היותו ’הדיוט’ בעיניי אמנות, פרויד חוקר יצירות רבות תוך שהוא מחפש את מקור ההשפעה העצום שיש ליצירה. לנוכח פסל משה של מיכלאנג'לו הוא מתאר את הסלע המשמש כמדיום, כאמצעי ההבעה והשידור של העוצמה הגופנית המייצגת את העוצמה הנפשית. החומר נבחר בקפידה, גם תנוחת גופו של משה ואופן אחיזת לוחות הברית, כולן משקפות מסר המובע בדיאלקטיקה של צורה=תוכן. גם מושגיה של קליין (32, 33), אודות פנטזיות לא-מודעות ותפקידן ביצירת עולם פנימי דינמי וחי, משמשים בסיס להבנת תהליכים יצירתיים המובילים לתקשורת (34). מושג ההזדהות-ההשלכתית בולט במיוחד כאמצעי דינמי שיש לו תפקיד מגשר בין תכנים למבנים. התוכן המסוים של הפנטזיה הלא-מודעת הופך באמצעות ההזדהות-ההשלכתית למעצב של היחסים (33, 35). האובייקט הקלייניאני הוא פלסטי מאוד, מעוצב פנימה והחוצה לסירוגין, מופעל ומפעיל (36): פנטזיות לא-מודעות שיש להן נוכחות צורנית המקבילה לתבניות הגופניות. השד הוא מיכל, הפטמה היא וו להיאחו בו, גוף האם הוא שדה לחקירה ולעיצוב. כך, בטיפול בילדים כל ביטוי יצירתי נבחן במשמעות הצורנית שלו, כרכיב בשפת סמלים, הבונה מצרף המהווה את גוף האם המשוחזר. קליין מניחה בסיס תיאורטי, המאפשר לחנה סגל לבנות תיאוריה של תקשורת, הנובעת מתיאורית יחסי האובייקט. לדיאלקטיקה של צורה ותוכן היא מצרפת דיאלקטיקה בין יחסים לתקשורת. גם סגל, כמו פרויד, נשענת על תהליכי ההבעה היצירתיים הנתפסים בעיניה כביטוי לתקשורת בריאה, מפני שלטענתה, תקשורת תלויה ביכולת ההסמלה של המטופל/ת. באנליזה קלייניאנית המטופלים עוברים מתקשורת חלקית, משובשת, הנשענת על מערכת הסמלה בלתי מתפקדת או מתפקדת חלקית, ליכולת לאפשר לסמל נוכחות עצמאית ולבטא באמצעותו הכרה בנפרדות האובייקט. סגל טבעה את מושג ’השיויון הסימבולי’, מצב בו נוצרת הסמלה, אך ללא היכולת לעשות בה שימוש מרוחק כפי שתקשורת תקינה מחייבת: ”היכולת ליצור סמלים מושלת ביכולת לתקשר, כיוון שכל תקשורת נעשית באמצעות סמלים. כאשר נוצרות הפרעות סכיואידיות ביחסי-האובייקט, היכולת לתקשר מופרעת בהתאם: ראשית מפני שהפרדה בין הסובייקט לאובייקט מטושטשת, ושנית אמצעי התקשורת חסרים, כיוון שהיחס לסמלים הוא קונקרטי ולכן הם אינם זמינים למטרות תקשורת” (34, עמ’ 42).

מדובר בתהליך לא-מודע ביסודו, כשהמעבר לעמדה הדיכאונית מתבטא במודעות גוברת והולכת לאיכות הסמלים ולהפעלה מדויקת יותר של כלי הביטוי. סגל קושרת יכולות יצירתיים ליכולות תקשורתיות: ”לאנשים ’הנמצאים במגע טוב

הפסיכוכוטי/ית אינם מסוגלים לעשות שימוש במדיום השפה. לדעתו, הם מפעילים מדיום אחר – "הלוצינוסיס" (37, 38). חוויה רגשית מקבלת משמעות על-ידי היכולת לחשוב עליה. הדבר מחייב הקמה של קשר בין התרשמות החושים למודעות של הפרט. קשר כזה מוקם באמצעות מנגנון מתאם, אותו בין מכנה כמנגנון אלפא. פעולת ההמרה הראשונית ביותר מבוצעת על-ידי האם, המתפקדת כמי שיוצרת התאמה תקשורתית עם תינוקה. להמרה אחראית פעולת reverie של האם: האם משדרת אל תינוקה רצף מסרים שהוא כולו עיבודים של האיתותים שקלטה ממנו. כך האם מבנה את עולמו המנטלי שכלולים בו אלמנטים של העצמי שלו ושלה. מהלך זה מאפשר בנייה של מודעות נפשית, שהיא מרחב פנימי המכיל מחשבות, גם כאלו שהתקיימו עוד קודם להיווצרות המנגנון שמאפשר לחשוב אותן. ככל שרכיבי אלפא מופנמים מתרבים, נוצר מחסום מגע, המפצל בין רשמים כאוטיים למחשבות מאורגנות, כלומר בין מודע התרשמותי מוצף לבין לא-מודע רווי הסמלה והקשרים. התקיימות הדדית מוצלחת של שתי אופנויות התקשורת יוצרת תהודה, חומר שעבר התמרה לאלפא מעצב את האופן בו יקלטו רשמים חושיים נוספים (39). לתקשורת יש תפקיד בבנייה של תחושת היות מוחזק אצל התינוק (40). "אם האם אינה יכולה לשאת את ההשלכות הללו, נסוג התינוק להזדהות-השלכתית מתמשכת, המתבצעת בעוצמה ובתדירות הולכות וגוברות..." (39, עמ' 105). מדובר במהלכים של פנייה לא מילולית אל האובייקט וקבלת מענה מילולי מהאובייקט. במצבים פתולוגיים כל זה מותקף עד שלבסוף שני אובייקטים [של חשיבה] אינם יכולים להיות מצורפים כדי לייצר מהלך מחשבתי אודות החוויה הרגשית. התוצרים הם גיבובי מחשבות המהווים "אובייקטים ביזאריים" או אלמנטים של ביתא החוסמים את התקשורת ומתקיפים את החיבורים (37, 38, 39). הצטברות של חומר ביתא המורכב מרכיבי ביתא – שאינם ניתנים ל'עיכול' מחשבתי יוצרים מחסום תקשורת – "מסך ביתא".

בין מציג את המקרה הבא כמודל:

"אדם שדיבר על חוויה רגשית שהיה מעורב בה מאוד, החל לגמגם באופן חמור ככל שהזיכרון הפך חי עברו. פרטי המודל שיש להם תקפות (עבורנו) הם: האדם מנסה להכיל את החוויה שלו בצורה מילולית... המילים שהיו אמורות לייצג את המשמעות שהאדם רצה לבטא התפוררו על-ידי הכוחות האמוציונליים שלהם רצה לתת רק ביטוי מילולי; הניסוח המילולי לא היה יכול להכיל את רגשותיו, שפרצו ופיזרו אותם כפי שכוחות האויב עלולים לפרוץ מבעד לכוחות המנסים להכילם... (40, עמ' 94). לעתים מתוך ניסיון להימנע מההסתבכות שתיארת, פנה לאופנויות תקשורת כה משעממות עד שכשלו בניסיון לבטא את המשמעות ששאף למסור... לעתים המגמגם יכול היה להצטמצם לשתיקה. הסיטואציה הזו יכולה להיות מיוצגת על-ידי הדימוי החזותי של אדם שדיבר כל כך הרבה עד שכל משמעות שנאבק לבטאה טבעה בשטף המילים שלו..." (40, עמ' 95).

מערכת יחסים זו בין מבעים לייצוגיהם מתאפשרת באמצעות המדיומים השונים, או שהיא נהרסת כתוצאה משימוש בלתי הולם של מדיומים שונים. המטפל/ת יכולים

עם עצמם, יש באופן קבוע יצירה חופשית של סמלים, שבאמצעותה הם יכולים להיות מודעים ולשלוט על ביטויים סמליים (הדגשה במקור) של פנטזיות פרימיטיביות המצויות בעומק [הלא-מודע] (34, עמ' 42). לתקשורת עם העולם החיצוני, מקבילה תקשורת עם העולם הפנימי. במדיום הנבחר לקשר קיימים מרכיבים קונקרטיים הנותנים למסר היצירתי את ה'כוח' (punch) התקשורת של. לאמן חייבת להיות תפיסת מציאות יוצאת דופן לפוטנציאל ולמגבלות של המדיום שלו. מגבלות שהוא מנצל [לצורך היצירה] ומתגבר עליהן באותו הזמן (34, עמ' 96). הנוירוטי כמו גם האמן ה'גרוע', משתמש בחומרים שלו באופן אומניפוטנטי ומאגי. כלומר, בריאות נפשית כרוכה במודעות לעולם הפנימי ולטבעו של המדיום הנבחר לקשר.

תקשורת ומציאות נפשית

ההמשגות של ביון נחלקות לתיאוריה אודות יחסים, שבה הוא מרחיב את המושגים הקלייניאניים והפרוידיאניים לתיאוריה אודות חשיבה ואמת רגשית, וכן תיאוריה של האופן בו מתהווה תקשורת בין-אישית ותוך-נפשית (11, 37, 38). מונחי התקשורת שהוא מתייחס אליהם כוללים:

מסר: ביון מבחין בין מסר המיועד לכונן יחסי ידיעה (K), למסר מדומה המבטל יחסי ידיעה (K-). בכל תקשורת נמסרת אמת הנלכדת בתהליך המסירה והקליטה, אמת זו קיימת כידע טהור בעולם, הוא מכנה אותה גם "מחשבה ללא חושב" שהמגע עמה תלוי במדיום המופעל בתוך היחסים.

מנגנון תקשורת: ביון מאמץ את מושג ההזדהות-ההשלכתית מקליין ומציג אותו כאמצעי תקשורת ראשוני נורמטיבי בין האם לתינוקה. הוא מתאר מנגנון תיאורטי "מנגנון אלפא", המתקיים בזכות ההזדהות-ההשלכתית, ואת תוצריו – "רכיבי אלפא".

תקשורת פרטית: פונקצית אלפא, המופנמת בתוך יחסים תקינים עם האם, אחראית למעשה להפיכת רשמים חושיים לזמינים למודעות של הפרט.

תקשורת ציבורית: ביון כינה זאת "הוצאה לאור" – וכיוון לשאלות הנוגעות להפיכת מחשבות פרטיות לפומביות. כאן הוא נכנס לסוגיות הנוגעות ליכולת להביע מחשבות בשפה שמתאימה לצורכי תקשורת קבוצתית ולדינמיקה המופעלת עקב כך.

התמרות: תהליך מסירה המעביר נתונים מסוימים, עורך בהם שינוי בעקבות אמצעי ההבעה שנבחרים. אמצעי ההבעה אמורים לייצג את התופעה שמדווח עליה במסר.

מדיום: ביון מגדיר את המדיום, הן כמיכל והן כאמצעי מסירה, המחייב מיומנות של שימוש בו. המדיום בו פועל הפסיכואנליטיקאי הוא של מחשבות שעברו ורבליוזציה. מילים יכולות לשמש כמרכיב במדיומים שונים, והמטפל חייב לזהות האם מדיום הדיבור הוא אכן המדיום בו פועל גם המטופל.

כאשר ביון ניגש לפענה את התקשורת בחדר הטיפול, הוא משווה זאת לאופן בו מתנהל קשר בין אדם מבוגר לבין תינוק שאינו מבין את השפה המילולית. הוא מגלה שהמטופל/ת

לזהות ליקויים בתפקוד המדיום ומגמה מהופכת של תקשורת, המתבטאת בשיבוש התקשורת באמצעות מנגנון פתולוגי של הזדהות-השלכתית, ולהקיש מכך לגבי הפגיעה ביחסי האובייקט המופנמים של המטופל/ת (37).

כך גם בדוגמה שניבא, המטפל התחבר לתחושת התנתקות ומוות שהופעלו באמצעות תקשורת לא מילולית שנשענה על השלכה והזדהות עימה. תחושת מוות ושכול שהופנו אל המטפל הפעילו אותו, הן כקולט של המסר הממית והן כמשדר של מסר מחייה לאסנת, שלא היתה מסוגלת להכיל את השכול של הוריה ולכן השליכה אותו על המטפל, אבל היתה צריכה לקבל אישור מהמטפל שהמסרים הבלתי-תקשורתיים שלה אינם הורסים את היחסים.

דוגמה מטיפול: אסנת ו'השכול הנגרר'

אסנת, חיילת משוחררת, הגיעה לטיפול מתוך תחושת אכזבה עמוקה מהשירות הצבאי שלה. היא סיימה, אומנם, כחיילת מצטיינת בתפקיד שתבע ממנה השקעה פיסית ונפשית, אולם העובדה שלא שירתה בתפקיד מבצעי או קרבי ולא יצאה למסלול פיקודי, איכזבה אותה. תקופה ממושכת בטיפול כשאסנת היתה מדברת, חיכה שובה הלב היה נעלם, פניה היו מאבדות את הבעתן וקולה נשמע מונוטוני. היא היתה מרבה ל'היתקע', כאילו אינה מוצאת את המילה הבאה, אך היתה עושה זאת בשימוש בהארכת ההברה "אה", כאילו היא גוררת בכבדות עומס רגשי, מונוטוני, שאין לו ייצוג. במשך הזמן, לאחר שהתבררו פרטי האובדן של אחותה התינוקת במהלך פיגוע טרור, עוד בטרם נולדה אסנת, ניתן היה לקשר את פניה הקפואים, את הכבדות ואת מחדלי ההבעה שלה, לאבל המתמשך, והבלתי ניתן לשיקום של האם ולחרדה המציפה והמשתקת של האב. לאורך הטיפול, משנעשתה מודעת אליהם, יכולה היתה בקלות יחסית להפסיק את 'השידור' – להפסיק להיות המסך שמקרין את טראומת ההורים, ולחזור לביטוי עצמאי ואותנטי.

בטיפול באסנת, המטפל התחבר לתחושות התנתקות ומוות בתוכו, שהופעלו באמצעות מדיום קולי, צליל שניסה להכיל הפגמת הכאב של הוריה. תחושות מוות ושכול ששודרו אל המטפל הפעילו אותו, כקולט של המסר הממית אך גם כמשדר של מסר מחייה למטופלת – אסנת.

מדיום לביטוי ומדיום לריפוי

מעבר מחומר שעובר עיצוב ומאפשר הבעת מסר לפיענוח ההסמלה הגלומה בעצם הבחירה במדיום המסוים, כתקשורת המוסרת לאחר את המבע הייחודי של המטופל/ת, הוא תמצית תרומתה של מריון מילנר לעניין המדיום. במאמרה מ-1952, "תפקיד האשליה ביצירת סמלים" (6), היא מציגה את הטיפול בסיימון, ילד שחוה את אירועי מלחמת העולם השנייה, וגילה קשיי תפקוד בבית-הספר. בטיפול, סיימון בוחר לשחק באש. הוא מדמה מלחמה בין שני כפורים, שורף את בובות הפלסטיק ומייצר חומר שהוא 'מבשל' אצלה בטיפול. מילנר מנסה לפרש לו את משחקי המלחמה והאש שלו במונחים של תוקפנות, נפרדות וקונפליקט אדיפלי, אבל בתהליך הקליני היא מזהה תקיעות ובוהנת את המחסומים התיאורטיים שלה.

היא משיגה שיחרור מהתיאוריה שבה היא מחזיקה על-ידי הגברת המודעות לנוכחות העצמאית של המדיום. כך היא מגיעה להכרה בחשיבות בחירת המדיום ועיצובו שאינם מבטאים אומניפוטנציה, אלא הוכחה לקיומה של יצירתיות ראשונית שנחסמה. בחירת המדיום נוגעת לתקשורת עם

האובייקט הראשוני וקשורה בכינון המוקדם ביותר של יחסי האובייקט. אצל אנשים פגועים מאוד, המצוקה היא במסירה ובהתקבלות של החלקים הדחויים שלהם כחלק מהתקשורת עם ההורה. מצוקת התקשורת באה לידי ביטוי במאבק עיקש להשליט מדיום אישי, כאמצעי להעברת מסרים (6, 7). מילנר משכללת את הטכניקה וכוללת בתוכה התייחסות למדיום והתייחסות לחיפוש אחרי אמצעי ההבעה שיאפשרו מסירה של התחושות הראשוניות ביותר. מטופלים הסובלים ממצוקה, הם אלה החשים ריקים ודחויים. באמצעות מה שהיא מכנה 'שולי החלימה' או המרחבים הכאוטיים שטרם קיבלו ייצוג, אך גם לא 'נרצחו' בתוך הנפש, ניתן לחפש הזדמנות ליצירה של אמצעי ייצוג אישיים, פרטיים וחדשים. 'שוליים' אלה יכולים להופיע כמרחבים ריקים או צורות ריקות או הרוסות, כחלל ריק או כתחושה של התרוקנות וריקנות, כאובדן של רקע או כסוג של פסולת. אמצעים 'בלתי תקשורתיים' לכאורה, שהמטופלת או המטופל מתעקשים להשתמש בהם, יכולים לייצג את 'נגזרות העצמי' שאינו ניתן להגדרה (41).

בטיפול בסיימון היא עדה לניסיונותיו לבטא התנסויות כאלו באמצעות "חומר נהדר שהוא הכין בעצמו". הריפוי נבע משימוש במדיום המתאים ביותר – כזה המאפשר הקטנת פער בין מציאות פנימית למציאות חיצונית (42). באופן זה צומחת אצל המטופל אמונה במציאות הנוצרת על-ידי העצמי שלו; כמו אמונתו הראשונית של התינוק שכאשר הוא פוקח את עיניו ורואה את העולם, הוא זה שבורא אותו. "הוא מרגיש שזהו חומר נהדר (או איום) שהוא יצר" (6, ע' 136) ושדומה לחומר, העולם ניתן לעיצוב ולשנוי, לטובה או לרעה, ושניתן להביע מסרים באמצעות החומר שנבחר על-ידו ושהוא יכול לתת למדיום שיצר לעצמו להשפיע באופן מיטיב על יחסיו. מילנר מרחיקה לכת עד כדי זיהוי עצמה כמדיום: "אני הייתי החומר הנהדר שלו [של סיימון]".

לדבריה, במצבים אלה המטופל/ת מאבדים מובחנות ונוצרת התמזגות עם המדיום לצורך שיקום אובדן תחושת העצמי ותחושות המגע עם המציאות. זהו סוג מיוחד של יחסים בטיפול ושימוש מיוחד במדיום.

בולאס מיטיב לנסח זאת באמצעות שיחה עם מריון מילנר, המצוטטת בספרו "The mystery of things":
 בולאס: "אני מנסה לתאר את השלב במערכת יחסים של שני אנשים, כשאחד (או שניהם) שקועים אחד בשני, בדרך כלשהי, אבל בעיקרון הם אינם במצב 'אינטר-סובייקטיבי', כשחווית הקליטה שלהם עמוקה ומעובה ואינה 'הדדית'. איזה סוג של יחסים בין-אישיים אלה?"
 מריון מילנר: "אתה מתכוון, כשהעצמי משתמש באחר כמדיום, כמו שצייר משתמש בנד קנבס?"
 בולאס: "כן, זהו זה" (43, עמ' 58).

לתקשר או לא לתקשר

במקביל ובשיתוף עם מילנר, ויניקוט דן באמצעים התקשורתיים התומכים בשימור היחידה הראשונית וביצירה של נפרדות הדרגתית, בין העצמי לאובייקט. בשלב מאוחר יותר של כתיבתו, ויניקוט מתייחס לחקר התקשורת המאפשרת

מתנשם, רועד. המטפל מזדהה עם התרגשותו, חווה הנאה יחד איתו, הנאת המפגש עם סכנה וחיות. במפגש השלישי אילן מבקש להדליק נרות בעצמו. עם עידוד והובלה, אילן מגיע למצב בו לאיטו, רועד מעט, הוא מצית את הגפרורים לבד. הוא מזיע מחרדה ומהתרגשות ומייד אחרי ההדלקה הוא מכבה בנשיפה, בשימוש בחול ובמים, והאוויר בחדר מתמלא עשן. אילן חוגג עם חווית ההדלקה והכיבוי, שוב ושוב. במשחק גילוי התפתחותי של הכרה ביכולתו לברוא ולהשמיד. העיסוק באש, על גולמיותה, החום, הסכנה, ההתלקחות, הכיבוי, שאריות ריח ועשן ומחנק, כל אלה ממלאים את החדר. האווירה כמו האוויר, לעתים חמימים ונעימים ולעתים מחניקים. המטפל מתייחס ליכולת לנשום במצב כל כך עמוס ואילן צוחק, הם פותחים יחד חלון, מתבוננים החוצה ושואפים אוויר אחר. אילן והמטפל מתמסרים לחוויה של התמודדות עם יצר וחשש ממנו, משיכה וסכנה. כל היתר, מלבד שולחן האש, אילן והמטפל, הופכים לא נחוצים לרגע. עוברים שני מפגשים נוספים ואילן מדליק נרות לבדו ומשאיר אותם דולקים. הוא מקרב ומחבר נר לנר, משחק איתם. הוא מזיז את החול ויוצר מעין נחל, מזרים בתוכו חלב אותו הוא צובר מכמה נרות. שולט בורם המתהווה ומתחיל לשחק בנחל השעוה... הוא מחייך. הוא קובר את הנחל המבעבע ואז מדליק נר, מחבר, יוצר שנית נחל חדש שמתחיל לזרום, הוא יצר אותו מחדש. אילן נכווה מהאש, מהשעוה הנוזלת, שם אצבעו בחול, נרגע במהירות וממשיך הלאה. כבר אין אצלו חשש שהאש תשרוף את הכול, כעת האש היא להבה נשלטת המתיכה את הנר, הנוזל לנחל שנוצק בצורה שהוא קבע.

דיון במקרה

חווית הטיפול לופתת את אילן והמטפל והם מתמסרים לה. כל אחד מהם תורם מתוך עצמו שלושה מחוללים. תיאוריה, טכניקה ומדיום. התיאוריות של אילן אינן ידועות, ניתן להסיק עליהן מהתנהגותו, הבעות פניו ודברים מעטים שהוא אומר: אש היא אובייקט אסור, מסוכן. אני קטן וחלש מול הטבע. אינני מסתדר לבד ואני זקוק לרשות מהמבוגר ולעזרה ממנו. ה'טכניקות' שהוא מפעיל כדי לגייס את המטפל דומות לטכניקות או למניפולציות הלא-מודעות שהוא מפעיל על אמו כדי למנוע את נטישתה גם כשהוא מעוניין לייצר נפרדות. המדיום שהוא בוחר כשדה להתרחשות התקשורתית עם המטפל הוא מדיום האש. כל מחולל של אילן פוגש את המחולל המקביל הנובע מן המטפל. תיאוריות של נפרדות-נבדלות, נפרשות כרשת אסוציאטיבית מאפשרת, שתוביל את המטפל לקבל החלטות ביחס להתערבות הנדרשת. הקליניקה שלו מבוססת על הקשבה מדייקת למבעים של אילן. המטפל מכוון עצמו להיענות לבחירת המדיום של אילן. שולחן החול והאש הוצבו שם מראש, יחד עם צבעים, צעצועים, וכורסאות הישיבה. אילן מזהה חופש, המטפל מזהה בחירה. האש תתיך את נפרדותם, תמזג את חוויותיהם, ותחייב אותם לאוורר את החנק. אחר כך יגיע זמן שלוה, אילן ישחק לבד, המטפל/אמא/אבא ישכנו בליבו: אדיפוס נפתר לעת עתה.

בוויניטות שבחרנו, האש שולטת על החוויה. בחרנו להבליט זאת כדי להמחיש את נוכחותו ומסריו של המדיום. ברגעים אחרים, לתיאוריה או לפירושים עוצמה דומה לזו של המדיה, כעת אנחנו עם המדיום, עם האש. אילן בוחר להשתמש במטפל ובטיפול כמיכל להעברה שלו אל המדיום (34). הוא מודע לעוצמה של האש ומבקש לחקור את איכויותיה ובתוך כך להפוך אותה למצע לייצוגי העצמי והאובייקט שלו (43). בעזרת מטפל קשוב ליחסי מכיל/מוכל, אילן מפתח יחסים עם מדיום מציף ומגביר עוצמה רגשית. לתקשר, להביע, להיות יצירתי, עלול להיות מסוכן (44). אילן מפעיל הזדהות-השלכתית שהמטפל מאמץ כמנגנון לגיטימי לתקשורת שלהם. אילן מדליק ומכבה את האש. הוא שולט על האש והופך אותה לטכנולוגית הבעה ושידור. הוא מאוחד גוף ונפש ומבצע

ליחסים אלה להיווצר, להתקיים ולהתממש (44). הנחת היסוד היא שלכל אחד שמורה הזכות לא לתקשר, ושהמצב הטבעי ביותר עבור העצמי האמיתי הוא דממה המשקפת חיות ועושר פנימיים. ויניקוט מדגיש שלא כל היעדר תקשורת מייצג חיסול של היחסים, ושלעיתים קרובות זוהי מנוחה הכרחית מהם. הוא מבחין בשני סוגים של תקשורת:

- א. כשהאובייקט הוא סובייקטיבי, התקשורת איתו אינה חייבת להיות גלויה;
- ב. כשהאובייקט נתפס אובייקטיבית – התקשורת היא או גלויה או דוממת.

לא כל תקשורת היא עדות ליחסים אמיתיים. ההבחנה הזו היא מהותית להכרה בכוח הכפול של המדיום – לבנות ולהרוס את תחושת החוויה האותנטית. לדוגמה, הליך רכישת השפה עלול להפוך לתהליך של דיכוי מוחלט של ההבעה הסובייקטיבית הטהורה. משמעותה העמוקה של ההצהרה היא בעובדה שיש מציאות נפשית, שהיא מחוץ למדיום, כל מדיום שהוא. התפתחות יחסי האובייקט שלובים בהתפתחות התקשורת, תלויים בה, אך נבדלים ממנה. ויניקוט גוזר מהתיאוריה שלו אודות התקשורת הנחיות המיועדות לשנות את אופי הטכניקה. זאת במונח של שינויים במטרות התקשורת ושינוי באמצעים, כלומר במדיומים השונים המשמשים את המטפל/ת בבואו/ה להגיע אל מרחבי טראומות הינקות החוסמות את ההתפתחות. לשפה המילולית יש אופי המניח תפיסה אובייקטיבית של האובייקט, וחוסם מגע עם החוויה היצירתית הראשונית. כדי לתקשר באופן בלתי פוגעני, יש להכיר בכך שהדבר כרוך ביציאה הדרגתית, כמהלך של התנסות חיה, מהאזור האומניפוטנטי של החוויה. את הזכות לא לתקשר חייבים לכבד בטיפול, ואין לפרש זאת באופן גורף כהתנגדות. ויניקוט מציע: "בבריאות יש גרעין של האישיות... שלעולם אינו מתקשר עם אובייקטים נתפסים... אסור לתקשר איתו אף פעם, או לגרום לו להיות מושפע ממציאיות חיצוניות..." (44, עמ' 244). כאשר אנו כופים על מטופל מדיה שאינם בשליטתו, עלולה להיווצר בתוכו אימה מהאפשרות שייחשף עד תום.

דוגמה: אש בחדר הטיפול

אילן, ילד בכתה ב', מגיע על רקע קשיי פרידה חריפים. אילן מציף מסוקרן בשולחן בו יש חול, דמויות, נרות וסימני אש. "אפשר לעשות פה אש?" המטפל אומר "בבקשה" ומציע לו גפרורים. "לא! לא! אתה תדליק". המטפל מסביר לו את הדרך להשתמש בגפרורים, להחזיק ולהדליק ומציע לו לנסות. אילן מניד ראשו בתוקף וגם להצעה לעשות זאת יחד מסרב נמרצות. המטפל מדליק גפרור ושואל את אילן מה הוא רוצה שיעשה. אילן מבקש שידליק נר, נראה מוקסם ומפוחד כאחד, נע מסביב, מתקרב. לאחר זמן שואל בהתרגשות: "אני יכול לכבות?". "בבקשה", אומר המטפל. אילן מכבה ומבקש להדליק שוב. כך עוד ועוד. באחת הפעמים אילן מתנסה בכיבוי בהבל פיו, ואז הוא מנסה עוד דרכי כיבוי בחול ועם כוס זכוכית, שוב ושוב בפנים מאומצות, מרוכז כולו והסביבה כמו נעלמת. במפגש לאחר מכן מבקש שהמטפל ידליק את האש, מתבונן, מלא יראָה, מבקש יד מהמטפל, מדליק איתו,

תקשורת שיש לה מפתח, נכנסים לתוכה ויוצאים ממנה, במודע או שלא-במודע. המדיום עוטר את תכניו באופן כל כך הדוק, כך שלעתים נתקשה להבחין בהבדל, ונתפתה לזהות התאמה מוחלטת בין התנהגות התקשורת לדפוסי יחסים. אולם, בתוך השיח הטיפולי, מהר מאוד אנו מגלים את 'בגידת המדיום': מילים שלא מדייקות, מחשבות שלא ניתן לבטא אותן, גוף אטום ונוקשה. הטיפול הפסיכואנליטי מכיר בנוכחותה של פעילות הלא-מודע המתבטאת, הן במדיה והן בתכנים. אנו מזמינים את המטופל/ת להכיר בכך ולבחור במודע אם לקבל את 'מסרי המדיה' הנוכחים בתקשורת או לברר את פשר נוכחותם/שתלטנותם. תחושות השיתוף והיחד הנובעות מהסכמה לעשות שימוש במדיום מסוים יש בה מאפיין מתקן ומרפא. תחושת המובנות, הרשות להתבטא, צמיחתם של סמלים אישיים הנותנים ביטוי אמין לחוויות סובייקטיביות, הם רק חלק מרשימה של תוצרים טיפוליים התורמים להצלחת הטיפול.

עם הגברת המודעות לקיומו, השימוש במדיום מעצב אותנו באמצעותנו: כאשר אנו מתוודעים לטכנולוגיות תקשורת חדשות אנו מארגנים את התודעה שלנו אודות עצמנו באופן אחר, כזה המאפשר לנו תפיסה חדשה של המציאות הפנימית והחיצונית ולגלות אפשרויות חיים חדשות שלא ידענו על קיומן. הדיון תם אך לא נשלם, חסרה התייחסות התפתחותית למדיום, ומתבקש ניתוח של השפעת התפתחות הטכנולוגיה הסולרית והאינטרנטית, וכן דיון מעמיק ב-setting כמדיום ועוד. לאלה נדרשים מרחב וזמן – מדיומים של קיום.

ספרות:

1. מילנר מ. (1956). פסיכואנליזה ואמנות. בתוך: טירופו הכבוש של האדם השפוי. תל-אביב, תולעת ספרים, 2006.
2. נוי פ., הפסיכואנליזה של האמנות והיצירותיות. תל-אביב, מודן הוצאה לאור, 1999.
3. Sandler J., On communication from patient to analyst: not everything is projective identification. Int. J. Psycho-Anal., 74: 1097-1107, 1993.
4. מיטשל א.ס., בלאק ג.מ. (1995). פרויד ומעבר לו – תולדות החשיבה הפסיכואנליטית המודרנית. תל-אביב, תולעת ספרים, 2006.
5. Carveth D.L., Is the medium the message in psychoanalysis? Canad. J. Psychoanal., 13: 282-296, 2005.
6. מילנר מ., תפקיד האשליה ביצירת סמלים. בתוך: טירופו הכבוש של האדם השפוי. תל-אביב, תולעת ספרים, 2006.
7. מילנר מ., לתקשר התנסות חושית ראשונית. בתוך: טירופו הכבוש של האדם השפוי. תל-אביב, תולעת ספרים, 2006.
8. אשל ע., acting out והינכחות המטפל, או אל תוך עין הסערה. שיחות, י"ג(1): 4-16, 1998.
9. אשל ע., פנתאוס ולא אדיפוס: מחשבות על פרוורסיה, הישרדות והתקיימות טיפולית. שיחות, י"ח(2): 109-124, 2004.
10. Gedo J.P., The languages of psychoanalysis. London, The Analytic Press, 1996.
11. Bion W.R., Learning from experience. London, Tavistock, 1962.
12. Sandler J., Reflections on some relations between psychoanalytic concepts and psychoanalytic practice. Int. J. Psycho-Anal. 64: 35-45, 1983.

התמרות בחומר חדש שהתיך. החלב-חלב אם שעבר טרנספורמציה לאובייקט מעבר משמש לביטוי ייצרי החיים, להתמזגות הזר והקרוב. התמזגות המתקבלת באהדה, מפני שהיא ממזגת בתוך העצמי שלו פגיעות ופוטנציה. המטפל ואילן פותחים יחד חלון, מאפשרים לדיאדה ראשונית מחניקה להכניס פנימה אפשרות לנשימה אחרת, למבע אחר, באמצעות תקשורת פומבית, באמצעות 'הוצאה לאור' של כוחות היצירה, וההרס, הנוכחים באילן, ומבקשים לשרת אותו בצמיחתו.

סיכום

פתחנו במיתוס בבל המסביר כיצד נוצרו השפות השונות, כיצד נוצרו הבדלים ואיתם קשיי תקשורת. הסופר המקראי של ספר בראשית, מפגיש אותנו עם אובדן הכוח המאחד של "שפה אחת ודברים אחדים". בתודעה שלנו בבל נקשרת לבלבול הנובע מריבוי שפות, כלומר ריבוי המדיומים לביטוי (25).

במאמר הצגנו את הצורך לזהות הבדל זה בין מדיום של מטפל/ת למדיום של מטופל/ת, וכן את הצורך להבין את משמעות ההבדל בין מדיה שונים שמופעלים על-ידי תיאוריות שונות ועל-ידי צורות התערבות קלינית שונות. הדבר מעלה דילמות קליניות: איזה שפה עדיפה? מילולית? קדם-לשונית? גופנית? איזה מדיום מתאים? למי יש כוח רב יותר, השפעה גדולה יותר על מהלך הטיפול ותוצאותיו: לתיאוריה? לקליניקה? או לתקשורת הגלויה או הנסתרת? שאלות אחרות עולות בנוגע לחוויות של שותפות בין-אישית, אינטרסובייקטיבית: מה מאפשר התכנסות למרחב מאחד? מהו מחיר השיתוף? וכן שאלות לגבי איכות החוויה: האם ניתן להתייחס לחוויה הטיפולית כחוויה אחידה והומוגנית? ואולי ריבוי המדיה הנוכחים בכל מהלך תקשורת מעיד על הטרוגניות של החוויה ומסביר את הקושי להשיג תחושת רציפות פנימית, תחושת התפתחות וחופש? ויחד עם זאת, האם המאמץ לתקשר באופן טיפולי מחייב אותנו לייצר אחידות, אחדות ואפילו התמזגות? במאמר הצגנו תשובות אפשריות שהן נקודות מוצא לדיון מתמשך אודות המדיום.

יחד עם זאת, מתוך הדברים שהצגנו עולה עד כמה המדיום הוא מחולל רב עוצמה של ההתרחשויות, ויחד עם שני המחוללים האחרים קובע את מהלך הטיפול, ומכריע את תוצאותיו. לכן עלינו לדעת לזהות את המדיום שנבחר על-ידי המטפל/ת, וכן את זה הנבחר על-ידי המטופל/ת, למצוא את המדיום המשותף, להשתמש בו, לפענח את מסריו, להכיר בשתלטנותו ולאפשר לו להשתנות ולאפשר תקשורת באמצעות מדיה נוספים.

זיהוי מרכיבי המדיום דורש רגישות ותשומת לב לתכונות החומריות והפיסיקליות שלו, לאופן פעולתו על החושים ולאפשרויות העיצוב וההפעלה הטכנולוגיות שלו. לעתים 'טכנולוגיה' היא מבנה השפה, התחביר, הסמנטיקה והפרקטיקה של הלשון. לעתים זו המוזיקה של הקול, ההרמוניות והדיסרמוניות, ולעתים זו הפעלה של שקט, של שתיקה, של הקשבה. למדיום של תוך הטיפול מצטרפת מדיה נרחבת של 'מחוץ לטיפול': מיסרונים (הודעות SMS), תקשורת בטלפון, במייל, בכתב ועוד. בכל מקרה אנו 'באוויר', לפותים בתוך חווית

13. מיטשל א.ס., בלאק ג.מ., רביזיוניסטיים פרוידיאניים בני זמננו: אוטו קרבנברג, רוי שייפר, הנס לוואלד וז'אק לאקאן. שיחות, כ"א(1): 10-28, 2005.
14. שטרנר ק., העצמי כפרויקט עיצוב, הפסיכואנליזה של זהויות בנות זמננו. תל-אביב, עם עובד, 2005.
15. קלנר נ., 'כלל היסוד': ראש פינה שמאסו בו הבונים? שיחות, י"ג(2): 112-121, 1999.
16. קלנר נ., פירוש החלום – אכן דרך המלך! שיחות, י"ז(2): 110-122, 2003.
17. אפלטון, כתבים. ירושלים, תל-אביב, שוקן, 1966.
18. אריסטו, פואטיקה. תל-אביב, מחברות לספרות, 1972.
19. לורנר ר., על טבעה של האמנות. תל-אביב, דביר, 1991.
20. עפרת ג., המדיום האמנותי. תל-אביב, הוצאת סתות, 1986.
21. לסינג ג., לאוקון. תל-אביב, ספרית פועלים, 1983.
22. מקלוהן מ., המדיום הוא המסר. בתוך: להבין את המדיה שלוחות האדם. תל-אביב, בבל, 2003.
23. Fuller P., Art and psychoanalysis. London, Writers and Readers Cooperative, 1980.
24. בילסקי-כהן ר., בליך ב. (עורכים), המדיום באומנויות המאה העשרים. ירושלים, מוסד ון ליר הוצאת אור עם, 1996.
25. דרידה ז., נפתולי בבל. תל-אביב, רסלינג, 2002.
26. סילברסטון ר., מדוע ללמוד מדיה? תל-אביב, רסלינג, 2006.
27. ישי ר., מדוע ללמוד מדיה? מאת ר. סילברסטון, ביקורת ספרים. שיחות, כ"ה(2): 204-207, 2011.
28. ישי ר., להבין את המדיה, שלוחות האדם, מאת מ. מקלוהן, ביקורת ספרים. שיחות, כ"ג(3): 309-313, 2009.
29. פרויד ז., עצות לרופא על הטיפול הפסיכואנליטי. בתוך: הטיפול הפסיכואנליטי. עמ' 95, תל-אביב, עם עובד, 2002.
30. פרויד ז., איש העכברושים – הערות אודות מקרה של נזיריות. כפייתית. צפת, הוצאת ספרים, 2004.
31. פרויד ז., משה של מיכאלאנג'לו. בתוך: מעשה היצירה בראי הפסיכואנליזה ומסות אחרות. עמ' 9-30, תל-אביב, דביר, 1997.
32. Klein M., Love, guilt and reparation, 1921-1945. London, Virago, 1988.
33. Klein M., Envy and gratitude, 1946-1963. London, Virago, 1988.
34. Segal H., Dream, phantasy and art. London, Routledge, 1991.
35. Glover N., Psychoanalytic aesthetics: the British school. London, Karnac, 2009.
36. Segal H., An introduction to the work of Melanie Klein. London, Karnac, 1973.
37. Bion W.R., Transformations. London, Tavistock, 1965.
38. Bion W.R., Second thoughts. London, Tavistock, 1967.
39. סימינגטון ג., סימינגטון נ., החשיבה של וילפרד ביון. תל-אביב, תולעת ספרים, 2000.
40. Bion W.R., Attention and interpretation. London, Tavistock, 1970.
41. מילנר מ., דיון במאמרו של מסעוד חאן "בחיפוש אחר חווית החלימה". בתוך: טירופו הכבוש של האדם השפוי. תל-אביב, תולעת ספרים, 2006.
42. Milner M. (1950). On not being able to paint. London, Heinemann, 1989.
43. Bollas C., The mystery of things. London/New York, Routledge, 1999.
44. Winnicott D.W. (1963). Communicating and not communicating leading to a study of certain opposites. In: The maturational processes and the facilitating environment: studies in the theory of emotional development. London, Hogarth Press, 1965.

המכון הישראלי לפסיכואנליזה ע"ש מ. אייטינגטון

מבקש לידע על האפשרות לפסיכואנליזה במחיר מוזל (200 ש"ח) אצל מטפלים המתמחים במכון

מי מטפל מטעם המכון הישראלי לפסיכואנליזה?

הפונים לפסיכואנליזה מטופלים על-ידי מתמחים (קנדיטים) שהם פסיכולוגים קליניים, פסיכיאטרים ועובדים סוציאליים קליניים מנוסים, העוברים הכשרה בפסיכואנליזה במכון הישראלי לפסיכואנליזה ועובדים במקומות שונים בארץ.

מהי פסיכואנליזה?

הטיפול מתקיים בין 3-4 פעמים בשבוע. בכל עיר מרכזית ניתן לפנות לפסיכואנליטיקאים כדי לקבל הסבר על אופי הפסיכואנליזה במסגרת המכון, עלויות וזמינות המטפלים.

ירושלים: יעל דשא, 02-5332065 ; 052-3374277

תל-אביב: צילי זוננס, 03-6427073

חיפה והצפון: שמואל גרזי, 04-9832729

מידע נוסף באתר המכון: <http://www.psychanalysis.org.il>